

En "grafisk imperativ" som sætningsgrænse

Irene Simonsen

Studielektor, ph.d. ved Institut for Design og Kommunikation på Syddansk Universitet. Interesseret i tekstlingvistik, fremmedsprogstilegnelse og kontrastive studier af dansk og tysk. Har siden 2000 undervist tyske studerende i dansk i Sønderborg

Abstract

This study is a comparison of L2 Danish, L1 Danish and L1 German use of exclamation marks that seeks to contribute to the didactic basis for teaching German native speakers who study Danish. As part of the rhetorical device exclamation, the exclamation mark in both languages serves to increase intensity in the text and accentuate the writer's emotional involvement in his text. At the same time, the exclamation mark also influences and affects the recipient of the text. It thus has the function of an interactive sign. However, what other similarities or differences can be observed in the two languages? Based on a comparison of the standards in the two language systems and on speech act theory, the use of the exclamation mark in this study is examined in email and commentary.

Keywords: L2 (Danish) writing, punctuation, mediatization, email, commentary

Dette studie sammenligner L1-dansk, L2-dansk¹ og L1-tysk brug af udråbstegnet i genrerne e-mail og journalistisk kommentar og har som formål at få en indsigt, der kan bidrage til det didaktiske grundlag for undervisning af tyske modersmålsbrugere i grænselandet, der studerer dansk som fremmedsprog. Skrivning på et fremmedsprog kræver ikke kun leksikalsk, grammatisk og tekstuel viden, men også viden om fremmedsprogets sociopragmatik, og en sådan viden synes den normadækvate brug af udråbstegnet i flere henseender at repræsentere. På både dansk og tysk tjener udråbstegnet til at øge intensiteten i en tekst og til at accentuere den skrivendes emotionelle involvering i teksten, og samtidig har tegnet som "der graphisch gezeichnete Imperativ" (Maiolino 2009, 30) en affektiv indflydelse på tekstmodtageren og fungerer som et tydeligt interaktivt tegn. Den tilsyneladende meget ens brug vækker nysgerrighed over for, om der trods disse ligheder er forskelle mellem tysk og dansk sprogs brug af tegnet, og om eventuelle forskelle kan aflæses af de L2-lærendes intersprog. Med metodisk baggrund i talehandlingsteori (Togeby 2014; Engel 1996) undersøges, i hvilke sproghandlinger udråbstegnet anvendes i L1- og L2-dansk samt L1-tysk i de to tekstgenrer e-mail og journalistisk kommentar.

1. Anbefalinger og baggrund

De nationale rådgivende instansers anbefalinger for brug af udråbstegnet på dansk og tysk er meget ens: Det enkeltstående udråbstegn bruges ifølge Amtliches Regelwerk (RfdR) og Duden (DHZ) i „Aufforderungen, Befehlen, Wünschen, Bitten und Warnungen“ (RfdR §69; DHZ §215). Tegnet indikerer, at „Wörter oder Sätze als Ausrufe, Befehle, Aufforderungen, Wünsche oder Ausdrücke der Verwunderung u. dgl. gemeint sind“ (ibid.), og disse formuleringer svarer næsten ordret til Retskrivningsordbogens §54.1. Hvad der impliceres på begge sprog, er udråbstegnets emfatiske funktion.

Også når det drejer sig om tiltale i taler, breve og e-mails, formuleres anbefalingerne for de to sprog med næsten ens ordlyd (RfdR §69, E3; DHZ §219; RO §54.2). Tegnet kan anvendes i starthilsen i breve og e-mails, jf. "Sehr geehrter nn!"; "Kære nn!", men denne brug beskrives dog på tysk som „seltener und heute veraltet“ (DHZ §35). En eksplicit specifik anbefaling på tysk er at undgå brug af udråbstegn efter brev- og e-mailhilsner, medmindre disse er sam-

menkædet med fx lykønskning (DHZ §220). Der er forskel på sprogene mht. det primære valg: Mens komma anbefales på tysk, sættes der på dansk ikke noget tegn (RO §41.2.d), jf. "Sehr geehrter nn,;" "kære nn". Med hensyn til kerneteksten i brev eller e-mail advares der på begge sprog mod at overdrive brugen af tegnet:

„Wenn Sie einen Sachtext schreiben, wie z.B. einen Geschäftsbrief, sollten Sie mit Ausrufezeichen sparsam umgehen: Nach einem Aussagesatz genügt meist ein Punkt“ (DHZ: §215).

"Undgå at »råbe« med store bogstaver og mange udråbstegn i dine e-mails." (Folketinget 2015, 10).

Særlig brug af udråbstegnet på begge sprog er den, man finder i retoriske spørgsmål eller udråbspørsmål, hvor tegnet anvendes udskifteligt med spørgsmålstegn, altså "Hvem har ikke lyst til et par dages ekstra ferie!" (RO§54.3). Også udråbstegn i parentes anvendes på begge sprog med den funktion enten at udtrykke "besondere Hervorhebung" (DHZ§221) eller at markere den skrives "indskud og kommentar", jf. "Mødet er (heldigvis!) blevet udsat" (RO §56.2).

Endelig er sprogene også fælles om den mulighed, der ligger i at gentage udråbstegnet, hvilket tjener til intensivering af en ytrings emotive indhold og udviser grænsen mellem sætningstegn og emoji (Halvorsen 2012, 695).

Man kan på baggrund af de få forskelle, der kan iagttages mellem sprogene i anbefalingerne spørge til motivationen for at beskæftige sig med udråbstegnet. Imidlertid er der flere faktorer, som gør det interessant. De mediale betingelser for sprogene har de sidste par tiår ændret sig i et sådant tempo (jf. Hjarvard 2008; Jensen et al. 2019, 2-3), at det kan antages, at sproglige anbefalinger og sprogpraksis måske hurtigere kommer ud af takt. Samtidig påkalder interjektioner sig fornyet opmærksomhed som et på engang universelt og kulturelt specifikt fænomen (Jensen et al. 2019), der i og med denne sidstnævnte karakteristik kan reducere eller forstærke nationalsproglige forskelle.

Som en del af medialiseringen fremhæver Stig Hjarvard (2008) bl.a., at relationen mellem kommunikationsdeltagende ændrer sig,

"herunder den normative regulering af den gensidige hensyntagen til hinanden" (Hjarvard 2008, 42). Som to centrale karakteristika ved sprogets medialisering beskriver Hjarvard (2008, 149-150) således, at dikotomien mellem mundtligt og skriftligt såvel som dikotomien mellem formelt og uformelt, hvis ikke ophæves, så relativeres.

Hver på sin vis har de to undersøgte genrer i studiet potentiale til at synliggøre forskelle og ligheder i brugen af udråbstegn, idet der er grundlæggende forskelle på de to kommunikationstypers mediale og situationelle variabler. Den skriftsprogligt veletablerede journalistiske kommentar er fortrinsvis interessant ud fra et sproghandlingsperspektiv. I sin egenskab af meningsbetonet genre betragtes kommentaren som den subjektive og komplementære genre til den mere neutrale nyhedstekst, og kernehandlingen kan karakteriseres som evaluering, men sammenkædet med et emotionaliserende element i kraft af genrens relationsskabelse til et mediepublikum. For de L2-studerende er kommentaren primært et redskab til at demonstrere deres evne til at kommentere, og på den vis vil L1-genrens samfundsmæssige formål være styrende for dem i eksamenssituationen. E-mailens tekstfunktion er derimod ikke fastlagt a priori. Som kommunikationstype er e-mailen imidlertid defineret ved sin digitale formidling. Grønning (2018) anvender gennemgående betegnelsen (uformel) "samtale" om e-mailen, samtidig med, at hun dog betoner dens dynamik og forskelligartede funktioner (Grønning 2018, 95). Jensen (2014) og Jensen et al. (2016) peger på især den diastratiske og den diafasiske dimension fra diasystemet til at bestemme den (ikke-)formalitet, distance eller intimitet, der betinget af kommunikationssituationen og relationen mellem de kommunikationsdeltagende, kan kendetegne en e-mail. Som del af institutionen presse vil den journalistiske kommentar normalt være skrevet med et offentligt publikum for øje, men blive reciperet privat, hvorimod de kommunikationsdeltagende i en e-mail-udveksling ikke på forhånd kan defineres og dermed heller ikke graden af denne kommunikationsforms privathed, dvs. især den diafasiske variation vil være større for e-mailen end for den journalistiske kommentar. Endelig kan en vigtig situationel variabel i forhold til e-mailen være de situationsdeltagendes mediekompetence eller *media literacy* (Grønning 2018, 57).

Statistisk synes fortroligheden med e-mail at være en smule mindre i Tyskland end i Danmark, hvis der gås ud fra fx tal, der beskriver, hvor stor en del af befolkningen der anvender internettet til at sende og modtage e-mails (Rabe 2020). Betragtet over perioden 2006-2018 ligger Tyskland her konstant ca. 10 procentpoint under Danmark (2006: da 74 %; ty 60%. 2018: da 94; ty 85, ibid.).

Hypoteser, der kan udledes af det ovennævnte, er, at udråbstegnet i alle tre sprogvarianter er mere frekvent i den skriftsprogligt mindst normerede og som sådan muligt mere uformelle genre, dvs. e-mailen, end i kommentaren. Den statistisk dokumenterede forskel på brug af genren e-mail taler for, at de to L1-varianter ligner hinanden mere med hensyn til anvendelsen af tegnet i kommentar end i e-mail. Endelig kan det antages, at de L2-skrivendes bilingvale og -kulturelle erfaringer fører til både interferens fra modersmålet og tilpasning til fremmedsprogsnormen. Den kontekstuelle forskel, som ligger i, at kommentaren skrives i en eksamenssituation, mens e-mailen er frivillig skrivning, må forventes at føre til mindre repræsentation af tegnet i førstnævnte og større repræsentation af tegnet i sidstnævnte genre.

2. Data

Studiets data består af et datasæt med 1006 e-mails og et sæt med 323 kommentarer. E-mailene fordeler sig på 738 L1-danske, 177 L2-danske og 91 L1-tyske, og de repræsenterer det samlede antal e-mails, som en dansk universitetsansat har modtaget i tiden 1. - 15. januar i årene 2003-2017. Det drejer sig kun om arbejdsmails, og teksterne kan i forhold til dikotomien privat-offentlig, karakteriseres som "ikke-offentlige" og del af en "lukket professionel samtale" (Grønning 2018, 56). Trods forskellen på antal e-mails i de tre grupper garanterer antallet af løbende ord, der i den mindste gruppe, L1-tysk, er på over 10.000, et udsigelseskræftigt grundlag.

Tab. 1. Undersøgelsens datagrundlag:

	L1-dansk	L2-dansk	L1-tysk
E-Mails, antal	738	177	91
Tid	1.-15. januar, 2003-2017		
Løbende ord	72.061	14.446	10.308
Perioder	3.104	691	531
Gennemsnitligt antal perioder pr. e-mail	4,2	3,9	5,8
Kommentarer, antal	108	107	108
Tid	1.1.2011-31.12.2013	2011, 2012, 2013, 2018	1.1.2011-31.12.2013
Løbende ord	45.401	36.988	40.136
Perioder	1.870	1.731	1.968
Gennemsnitligt antal perioder pr. kommentar	17,3	16,2	18,2

*Tallene baserer sig på korpusværktøjet Sketch Engine (sketchengine.eu).

Kommentarsættet består af 107 L2-danske tekster skrevet af tyske studerende (CEFR-niveau: B1/B2), og hhv. 108 L1-danske og 108 tyske journalistiske kommentarer fra danske og tyske printmedier. De studerendes tekster er skrevet i årene 2011, 2012, 2013 og 2018 om emnerne 'generation Y', klima og sociale medier. Kommentarerne er tilgået via Infomedia og den tyske databank wiso-net.de og dækker landsdækkende, regionale og lokale medier fra perioden 1.1.11-31.12.13 (3 pr. måned).

3. Udvalgte analyseresultater

Efter en kort kvantitativ redegørelse for udråbstegnets forekomst i de to genrer, gengives i det følgende resultaterne af en funktionsanalyse af, i hvilke sproglige handlinger tegnet anvendes i de tre sprogvarianter.

3.1 Kvantitativ beskrivelse

Forskellen på, hvor mange L1-danske og -tyske tekster udråbstegnet forekommer i, er kun lille, idet tegnet på dansk anvendes i 18% af e-mailene og 22% af kommentarerne, mens de tilsvarende tal for tysk er 23% for begge genrer. L2-tallene afviger herfra ved at være højere for e-mailene (26%) og (meget) lavere for kommentarerne (6%).

Tab. 2: Samlet antal udråbstegn.

	E-Mails			Kommentarer		
	Udråbstegn i alt	Antal tekster med udråbstegn	%	Udråbstegn i alt	Antal tekster med udråbstegn	%
L1-da	172	134/738	18	45	24/108	22
L2-da	62	46/177	26	8	6/107	6
L1-ty	44	21/91	23	42	25/108	23

Ses der på, hvor mange udråbstegn der anvendes i de tekster, hvor tegnet optræder, er normen for alle tre varianter i begge genrer, at man begrænser sig til 1-2 udråbstegn pr. tekst. I enkelte L1-tekster i begge genrer kan dog iagttages en større repræsentation af tegnet, idet der er 5 danske tekster med 4-7 tegn og 4 tyske tekster med 4-13 tegn. Det maksimale antal udråbstegn i de L2-danske tekster ligger på 3 i begge genrer. Tallene kan sammenholdes med gennemsnitligt antal perioder pr. tekst. De L1-tyske tekster i begge genrer har gennemsnitligt et lidt højere antal perioder end de L1-danske, som igen har et lidt højere antal perioder end de L2-danske (mail: 5,8 : 4,2 : 3,9; kommentar: 18,2 : 17,3 : 16,2, jf. tab. 1). At det maksimale antal udråbstegn i L2-teksterne er lavere, kan altså skyldes, at L2-teksterne generelt er kortere.

3.2 Funktionsanalyse: E-mails

E-mailene indeholder i alt 16 forskellige illokutionære handlinger, der kan inddeles i 9 ekspressive (1-9), 6 regulative (10-15) og en konstativ (16) handling:

Tab. 3. Fordeling af udråbstegn på talehandling i e-mails.

Funktion	L1da	%	L2da	%	L1ty	%	Eksempel
1. Starthilsen (E, p) [-]	31	18	5	8	-	-	<i>Hej! Moin moin!</i>
2. Enighed (E, ev) [+]	11	6	7	11	4	9	<i>[...] det er en meget god idé!)</i>
3. Afvisning (E, ev) [÷]	5	3	3	5	4	9	<i>Det virker ærlig talt lidt underligt, at [...]?!)</i>
4. Spøg, ironi (E, ev) [+/-]	4	2	-	-	5	11	<i>[...] – ich bin also motiviert 😊!</i>
5. Brok, ærgrelse (E, em) [(÷)]	2	1	1	2	1	2	<i>NN fik en p-bøde i dag [...]suurt!</i>
6. Overraskelse (E, em) [+/-]	4	2	-	-	1	2	<i>[...]det ved jeg slet ikke hvad er!</i>
7. Tak (E, pu) [+]	20	12	14	23	8	18	<i>Danke!</i>
8. Undskyldning (E, pu) [+]	5	3	-	-	12	27	<i>Das tut mir sehr leid! So sorry!</i>
9. Ønske, herunder nytårsønske (E, pu) [+]	43	25	15	24	5	11	<i>Ha' en god dag og en dejlig weekend! Frohes neues Jahr!</i>
10. Løfte (R, k) [+]	-	-	2	3	-	-	<i>[jeg] kommer selvfølgelig på tirsdag!</i>
11. Opslagstavlebesked (R, d) [÷]	26	15	-	-	-	-	<i>TIL INFORMATION!!</i>
12. Opfordring (R, d) [÷]	10	6	3	5	1	2	<i>I [bedes] se nn's mail nedenfor!</i>
13. Advarsel (R, d) [÷]	2	1	-	-	-	-	<i>Du risikerer nemlig at blive udmeldt, hvis ikke [...]!</i>
14. Spørgsmål (R, d) [÷]	2	1	8	13	3	7	<i>[er] det mulig at låne en af de 'tape recorder' [...] for mit projekt?!</i>
15. Aftale (R, gensidig) [-]	3	2	2	3	-	-	<i>Vi ses i morgen!</i>
16. Emneangivelse (K, p) [-]	5	3	2	3	-	-	<i>Supplerende hjemmeopgave!</i>

(E = ekspressiv; R = regulativ; K = konstativ; p = peritekst²; em = emotiv; ev = evaluativ; pu = partnerorienteret udligning³; k = kommissiv; d = direktiv)

Selvom der er enkelte kategorier, der hverken bruges i de L1-tyske eller i de L2-danske e-mails, ses, at der til trods for den uensartede

distribution af teksterne, kun er to kategorier, der udelukkende optræder i L1-danske e-mails, nemlig advarslen (13), og "opslagstavle"-beskeden⁴ (11), en organisationsintern e-mail, som fx gør opmærksom på et arrangement eller tiltag med det underforståede regulativ, at modtager informerer sig om emnet. I de tyske e-mails anvendes størsteparten af udråbstegnene i beklagende eller undskyldende ytringer (27%), i tak (18%) samt ønske og (selv)ironiske ytringer (begge 11%). I de L1-danske e-mails anvendes udråbstegnene på besked (26%), ønske (25%), starthilsen (18%) og tak (12%). Og i de L2-danske e-mails fordeler de brugte tegn sig på ønske (24%), tak (23%), spørgsmål (13%) og enighed (11%). At de L2-skrivende anvender så forholdsvis stor en del af udråbstegnene på takkehandlingen, kan måske tolkes som en overdrivelse af en positiv stereotyp om brug af 'tak' i målsprogs-kulturen. En simpel søgning på antal forekomster af ordene 'tak' og 'Danke' i mailkorpuset underbygger, at denne handling er hyppigere i L2-sproget: L1-dansk: 114 (1582/mio.); L2-dansk: 41 (2838/mio.); L1-tysk: 7 (679/mio.).

3.3. Funktionsanalyse: Kommentarer

Udråbsytringerne i kommentarerne er inddelt i en konstativ indledningssekvens, en evaluerende midtersekvens og en regulerende slutsekvens og herefter i 10 underkategorier. (Se tabel 4 næste side)

De kun 8 forekomster af tegnet i L2-teksterne betyder, at der i disse ikke kan ses så differentieret brug som i modersmålsteksterne. Kun to konstative (hævdelse, tankeeksperiment), to evaluerende (kritik, ironi) og 4 regulative (opfordring) handlinger realiseres således i lærnerteksterne.

I de L1-danske kommentarer ses en tendens til, at tegnet anvendes til at understrege kritik og afvisning, idet størstedelen af udråbstegnene (34%) anvendes i entydigt negativt evaluerende ytringer. Lige så udpræget er en tendens på tysk til, at tegnet anvendes til at markere et rolle- eller stemmeskift i teksten. I oftest de indledende linjer bruges tegnet til illustrativ dramatisering eller iscenesættelse af en episode, der foregriber det emne, der kommenteres i teksten

Tab. 4. Fordeling af udråbstegn på talehandling i kommentar.

Funktion	L1da	%	L2da	%	L1ty	%	Eksempel
1. Reference til kommenteret kommunikate (K, i) [-]	3	7	-	-	-	-	<i>Kommentar til [titel]!</i>
2. Generalisering (K, h) [+/-]	5	11	1	12,5	4	9,5	<i>Enhver kan ændre en artikel på Wikipedia!</i>
3. Hypotese (K, a) [+/-]	7	16	1	12,5	11	26	<i>Man stelle sich mal vor... Der Ex-Sprecher des Bundespräsidenten im Verdacht der Bestechlichkeit!</i>
4. Iscenesættelse (K, a) [+/-]	2	4,5	-	-	5	12	<i>Die Schmitz kriegt einen Bonus, aber nicht weitersagen!«</i>
5. Enighed (E, ev) [+]	3	7	-	-	3	7	<i>En god leveregel – også i politik!</i>
6. Afvisning (E, ev) [-]	15	34	1	12,5	5	12	<i>Damit ist keinem geholfen!</i>
7. Spøg, ironi (E, ev) [+/-]	1	2	1	12,5	2	5	<i>Jo flere vinduer er åbent i chatlisten, jo mindre er man jo alene!</i>
8. Brok, ærgrelse (E, em) [(÷)]	1	2	-	-	1	2	<i>Fy fjø – hvor er det tarveligt!</i>
9. Overraskelse (E, em) [+/-]	1	2	-	-	1	2	<i>Er du gal, mand!</i>
10. Opfordring (R, d) [-]	6	14	4	50	10	24	<i>Sagen Sie mal wieder Danke!</i>

(K = konstativ; E = ekspressiv; R = regulativ; i = informativ; a = antagende; h = hævde; p = peritekst; em = emotiv; ev = evaluativ; d = direktiv).

En sådan iscenesættelse kan foldes ud over hele teksten, når en argumentation føres ad absurdum og der skabes et hypotetisk, fiktivt scenarie for at tydeliggøre absurditeten i specifikke vilkår, hvilket fx er tilfældet i de kommentarer, der har højest repræsentation af udråbstegn (ty: 13; L1-da: 7). Den *verfremdungseffekt*, som tegnet har i disse scenarier, kommer også til udtryk, hvor tegnet anvendes til at genkalde den mundtlighed, der hæfter ved ordsprog, sætninger, talemåder og ordspil, som fx *Der Kick gibt uns den Kick!* (L1ty13.14) og *Hvad udad tabes skal indad vindes!* (L1da13.31). Selv blandt de få L2-danske eksempler ses denne brug i en pointeret advokerende slutning, som desuden understreger sit budskab med code-switching: *Hvis man nu allerede begynder at tænke mere miljøvenligt og bære-*

dygtigt, så har man få slemme forandringer i 2050. Back to the roots! Tilbage til de gamle dyder! (L2-Dän.12.15). Med tegnet understreger de skrivende, at de skriver med distance og ironi, hvilket er med til at fremhæve genrens subjektive og underholdende karakter.

4. Konklusion

Studiets forventning om, at udråbstegnet i alle tre sprogvarianter er hyppigere i e-mailen end i kommentaren, bliver afkræftet af modersmålsteksterne, men bekræftet af de L2-danske tekster. Mens der kun er en lille forskel mellem anvendelsen af tegnet i modersmålsteksterne, og det her anvendes en anelse hyppigere i kommentaren end i e-mailen på dansk, er der tydelig forskel mellem L2-genrerne, idet tegnet kun optræder i knap 6% af kommentarerne, men til gengæld anvendes i over en fjerdedel af e-mailene. Dermed bekræftes tredje og generelle hypotese om både over- og underrepræsentation af tegnet i intersproget. Samtidig undgår L2-skrivende særformer af tegnet. Ud over sprogkompetenceniveau ligger der sikkert en forklaring i de situationelle faktorer, dvs. universitetskonteksten. Selvom e-mailen anvendes til faglig udveksling med undervisere, er den ikke underlagt de samme acceptabilitetskrav, som kommentaren som skriftlig aflevering er. Den anden hypotese, at de to L1-varianter ligner hinanden mere, hvad anvendelsen af tegnet i kommentarerne angår, end i e-mailene, bekræftes, både med hensyn til antallet af tekster med udråbstegn og tegnets fordeling på talehandlinger. Resultatet skal tages med det forbehold, som forskellen i antal undersøgte e-mails på de to sprog giver. Trods det færre antal tyske tekster er det dog værd at notere, at de få undtagelsestekster med virkelig ekstrembrug af tegnet, er tyske, og samtidig, at også den mest kreative brug af udråbstegnet ses i tyske tekster.

Referencer

- Dansk Sprognævn. 2012⁴. *Retskrivningsordbogen*, København: Alinea. [RO]
- DDO = Den danske ordbog. <<http://ordnet.dk/ddo>>.
- Duden. 2018. *Duden. Komma, Punkt und alle anderen Satzzeichen. Das Handbuch zur Zeichensetzung*. Berlin: Bibliographisches Institut GmbH. [DHZ].
- Engel, Ulrich. 1996³. *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Julius Groos.

- Folketinget. 2015. *Sprogpolitik. Skriv godt*. <https://www.folketingstidende.dk/-/media/sites/folketingstidende/pdf/skriv-godt.ashx>; januar 2020.
- Grønning, Anette. 2018. *Digitale samtaler*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Halvorsen, Andy. 2012. "Patterns of Emoticon Usage in ESL Students' Discussion Forum Writing". *CALICO Journal*, 29 (4): 694-717.
- Hjarvard, Stig. 2008. *En verden af medier. Medialiseringen af politik, sprog, religion og leg*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Jensen, Eva Skaft, Tina Thode Hougaard, Carsten Levinsen. 2019. "Interjections in Scandinavia and beyond: Traditions and innovations". *Scandinavian Studies in Language*, 10 (1): 1-6.
- Jensen, Eva Skaft, Kirsten J. Kragh, Erling Strudsholm. 2016. "Åbninger og lukninger i e-mailkorrespondance på fire sprog". *Globe: A Journal of Language, Culture and Communication*, special issue 1. 119-139.
- Jensen, Eva Skaft. 2014. "Tale er tale; skrift er skrift". *NyS – Nydanske Sprogstudier* 46. 11-38.
- Kankaanranta, Anne. 2005. *'Hej Seppo, could you pls comment on this' – Internal Email Communication in lingua Franca English in a Multinational Company*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Maiolino, Angelo. 2009. "Das Ausrufezeichen. Von sichtbaren und unsichtbaren Imperativen". I: Abbt, Christine and Tim Kamasch, eds. 2009. *Punkt, Punkt, Komma, Strich – Geste, Gestalt und Bedeutung philosophischer Zeichensetzung*. Bielefeld: Transcript. 27-40.
- Rabe, L. 2020. *Anteil der E-Mail-Nutzer an der Bevölkerung in Dänemark + Deutschland bis 2019*; <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/252278/umfrage/prognose-zur-zahl-der-taeglich-versendeter-e-mails-weltweit/> offentliggjort januar 2020.
- Rat für Deutsche Rechtschreibung. 2018. *Regeln und Wörterverzeichnis*. Mannheim. https://www.rechtschreibrat.com/DOX/rfdR_Regeln_2016_redigiert_2018.pdf [RfdR].
- Togeb, Ole. 2014. *Bland blot genrerne – ikke tekstarterne!* Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Noter

- 1 'L2-dansk' og 'L1-dansk' anvendes i teksten om hhv. tyske modersmålsbrugeres og danske modersmålsbrugeres dansk.
- 2 Hilsner har jeg medtalt her, men med 'peritekst' markeret, at de ligger uden for kerneteksten. Engel (1996, 35) kategoriserer starthilsen som *Kontaktumgrenzung*.
- 3 'Partnerorienteret udligning' er en direkte reference til Engels (1996, 35) 'partnerorientierte Ausgleichsakte', dvs. handlinger, der udligner social uligevægt og ud over takken og undskyldningen også indeholder fx gratulation og kondolence.
- 4 Oversat fra "noticeboard message", jf. Kankaanranta (2005, 303).